

Oponentský posudek disertační práce

Andrey Königsmarkové

Metody rozvoje učitelské a žákovské kreativity ve vyučování českému jazyku na gymnáziu – se zaměřením na komunikativní dovednosti.

Tvůrčí aplikace diachronního přístupu k jazyku

Předložená disertační práce Andrey Königsmarkové je výsledkem dlouhodobého autorčina úsilí o vytvoření uceleného souboru zajímavých námětů a návrhů vedoucích k činnostem, jež rozvíjejí tvořivost pedagogů a jejich žáků. Za zvlášť záslužné považuji, že se autorka zaměřila na diachronní přístup k jazyku a spojila jej s podporou a rozvojem komunikativních dovedností. Toto spojení je v současné školní praxi dost neobvyklé, protože učitelé se diachronií buď téměř nezabývají, učivo tohoto druhu vynechávají jako obtížné a nepraktické, nebo je prezentují hlavně tradiční výkladovou metodou.

Disertační práce má přehlednou a logickou strukturu. V úvodní části jsou uvedeny cíle, metody, postupy práce i její členění. Autorka sama vidí těžiště své práce v obsažené poslední kapitole, v níž prezentuje diachronní témata, která si zvolila pro rozpracování v konkrétních úkolech, jakož i partie obsahující návrhy činností pro učitele a žáky při rozvoji komunikativních dovedností v českém jazyce.

I když cíl práce je těsně spojen s praktickým působením učitelů na gymnáziích, zejména ve vyšších třídách tohoto typu školy, nejsou opomenuta důležitá teoretická východiska. Těm autorka věnovala druhou část své práce se zdůrazněním východisek lingvistických a lingvisticko-antropologických. K této části mám připomínky, pokud jde o specifika ve vývoji spisovné češtiny. Podobu pračeštiny staroslověnština přibližuje, nikoliv reprezentuje. Jde o určitou diglosii, kdy staroslověnština působí jako kulturní jazyk v oblasti náboženské a právní. Pokud jde o češtinu, považuji za žádoucí zmínit se o období přípravném ve 12. a 13. století, a to i v grafickém znázornění na s. 123. V uvedeném pojednání postrádám zmínku o humanistické češtině, kdy dokonce šlo o expanzi češtiny do Polska. Přitom autorka v dalších částech disertace velmi zdařile pracuje s cestopisem, který představuje nový a atraktivní žánr tohoto období. V současné době již známe řadu studií a monografií z barokního období. Připomínám pouze F. Kopečného, který v podnětném článku z r. 1949 upozornil

na místo barokní češtiny ve vývoji českého jazyka. Později se této myšlenky chopil zejména A. Stich, který se zasadil o její popularizaci a podnítil hlubší zkoumání jazyka této doby.

Třetí kapitola rigorosní práce je věnovaná didaktickým aspektům diachronního přístupu k jazyku. Souhlasím s autorkou, že vybraná témata diachronního přístupu k jazyku mohou mít velký motivační potenciál, když se zdůrazňují prvky dobrodružného hledání a odhalování souvislostí mezi jevy, a to v různých obdobích, jazykových rovinách i stylových vrstvách. Autorka se při tom inspirovala dokonce poznatky z oblasti lingvisticko-antropologické. Významnou část kapitoly tvoří problematika mezipředmětových vztahů. Velmi názorně to autorka ukazuje zejména na příkladu mezipředmětového projektu při práci s cestopisem Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic. Témata vývoj jazyka a cizí jazyky úspěšně přibližuje, když píše o vztazích onomastické povahy mezi češtinou a němčinou. Nevyhýbá se ani integračním tendencím v jazycích. Za důležité a zároveň inspirativní považuji, že autorka zdůrazňuje úzké spojení jazykové složky předmětu s literaturou, kdy jazyk literárního díla se může stát námětem pro diskuse a vyvozování souvislostí ve slohových úvahách, výkladech apod.

U čtvrté kapitoly s názvem Vybraná témata spjatá s vývojem jazyka a jejich aplikace v komunikační výchově oceňuji nápaditost jak při stanovení dílčích témat, tak i u návrhu jednotlivých úkolů k těmto tématům. Problematika jazykových mýtů a předsudků, jakož i partie o vzniku řeči, vývoji jazyka, jazykových kontaktech mohou zaujmout žáky. Výrazněji k současné jazykové situaci směřují témata týkající se spisovnosti a nespisovnosti, fráze a klišé i módní problematika ženského a mužského jazyka, i když i v těchto oblastech dovedla autorka zároveň vnést prostřednictvím různých úkolů diachronní pohled. Za důležité považuji, že jednotlivé aktivity byly ověřeny v praxi i to, že si autorka ověřovala, jak žáci hodnotí práci s uvedenými tématy.

K uvedenému souboru témat a úkolů mám připomínky, které se týkají výraznějšího uplatnění aktivit z oblasti vývoje češtiny. Autorka se mi jeví především jako vzdělaná germanistka s širokým kulturním rozhledem. Pokud uvažuje o publikování své disertační práce, vidím jako žádoucí začlenit více textů a příkladů týkajících se přímo češtiny. Navrhuji proto:

Zařikadla a zaklínadla - lze doplnit k německým česká, například využít publikace Dědictví řeči (Zaklínadlo s. 327).

K tématu mýty o lidské řeči a vývoji jazyka se k uvedenému biblickému textu nabízí pro srovnání kapitola ve Staročeské kronice tak řečeného Dalimila *Ot Babylonské věže a o sedmidcát jazycích*.

Víra v magickou moc slova je ztvárněna v Erbenově *Kytici* několika verši v básni *Vrba : Mocné slovo mračna vodi, / v bouři lité chrání lodi./Mocné slovo ohni káže, ...* Také lze připomenout Havlovo vystoupení s názvem *Slovo o slovu*.

Velmi vděčné je téma jména a pojmenování v proměnách času. Práci s textem Kosmovy kroniky, kde jsou záměrně vynechána jména, lze obohatit o citaci z Dalimilovy kroniky, a to z kapitoly *O Přemyslově volení: Vyndeta dvě olivě z pramene mého, / Václav bude jmě olivě prvej / a Vojtěch olivě druhěj*. Studenti se tak zcela nenásilně seznámí i s kategorií duálu a připomenou si zbytky duálových forem v současné češtině.

K tématu češtiny jako malého jazyka bylo by dobré vzít v úvahu článek F. Daneše a S. Čmejrkové *Jazyk malého národa* (SaS 1993). Autorka k tomuto tématu vhodně zařadila výchozí texty týkající se obran českého jazyka z různých období a uzavřela je Čapkovou Chválou české řeči.

K dílu B. Balbína tradičně nazývanému *Obrana* upozorňuji, že revidovaný a nejlepší novočeský překlad Balbínova spisu vydal Milan Kopecký r. 1988, a to s názvem vycházejícím z původního obsáhlého názvu autorova latinského textu jako *Rozprava krátká, ale pravdivá*. Bližší vysvětlení je v ediční poznámce vydavatele. Postrádám uvedení zdroje v Přehledu pramenů.

Pokud jde o konfrontaci současné češtiny se „starými časy“, lze s výhodou využít i formulace dřívějších pozdravů a oslovení. Zajímavý jazykový materiál tohoto druhu se vyskytuje v divadelních hrách, zejména Tylových nebo Čapkových.

Řešení úkolu, zda je autorem textu muž, nebo žena je velmi zajímavé a zároveň při překladu z němčiny se ukazují rozdíly mezi češtinou a němčinou. Bez dalších údajů je ovšem těžko řešitelné. .

Není mi jasné, proč autorka zapojila mezi úkoly jako lingvistickou detektivku pouze úryvek z Čapkovy povídky *Tajemství písma*. Smysl dává až celý text, zejména je důležitý závěr.

Poslední závěrečná připomínka se týká uvedené literatury a pramenů. Do literatury navrhuji doplnit práci B. Havránka *Vývoj českého spisovného jazyka* a

již zmíněný článek F. Daneše a S. Čmejrkové. Je mi líto, že autorka cituje verše Dalimilovy kroniky ze sekundárního materiálu *Di tutsch kronik von Behmen lant*, což je rýmovaný německý překlad s paralelním použitím českého textu editora Vlastimila Broma, a ne přímo z akademického vydání *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1a2* z r. 1988. Doporučuji ještě u starších děl přihlížet k posledním vydáním, která obvykle revidují dřívější omyly a nejasnosti (viz Balbin). U biblických textů je vhodnější neuvádět stránku, ale ve shodě s tradicí označit kapitolu a verš.

Ráda konstatuji, že po jazykové stránce je text kultivovaný. Zjistila jsem pouze stylizační nedopatření na s. 7, 47 a 61. Je to označeno přímo v textu. Velmi pečlivá se mi jeví také grafická podoba celé práce. Proč je však prázdná strana 148? Jde o chybu při tisku nebo vypadlo něco z textu?

Oceňuji, že nápaditá práce A. Königsmarkové skutečně vede k rozvoji kreativity a komunikativních dovedností. Zároveň má významnou výchovnou hodnotu, jež tkví v pěstování pozitivního vztahu k mateřskému jazyku i ve výchově k toleranci vůči jazykové různorodosti. Ukazuje, že národní jazyk je součástí kulturního dědictví, kulturní hodnota. Cenné je rovněž sledování česko – německých vztahů a jejich odrazu v jazyce.

Text disertační práce splňuje nároky kladené na práci v závěru doktorandského studia, a proto práci **doporučuji k obhajobě.**

V Praze 5. listopadu 2013


Doc. PhDr. Naděžda Kvitková, CSc.

Posudek disertační práce

Doktorandka: Mgr. Andrea Königsmarková

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Teorie vzdělávání v bohemistice

Téma/název disertační práce:

Metody rozvoje učitelské a žákovské kreativity ve vyučování českému jazyku na gymnáziu se zaměřením na komunikativní dovednosti. Tvůrčí aplikace diachronního přístupu k jazyku.

(Plzeň: ZČU v Plzni, Fakulta pedagogická, 2013, 120 stran + přílohy.)

Školitelka/vedoucí práce: PaedDr. Jana Vejvodová, CSc.

Pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury, Fakulta pedagogická ZČU v Plzni

Disertační práce se zaměřuje na rozvoj tvořivosti a komunikativních dovedností ve výuce na gymnáziích v souvislosti s diachronním přístupem k jazyku. Sleduje a předkládá možnosti realizace tématu, neboť stěžejním cílem disertační práce je vytvořit soubor námětů a činností pro studentskou práci kolektivní (týmovou) i práci individuální, samostatnou.

Se zvoleným tématem se doktorandka vyrovnala dobře a rovněž prezentace zpracování tématu je na náležité úrovni a odpovídá požadavkům kladeným na doktorské disertační práce.

Struktura práce spočívá v rozčlenění disertace na část teoretickou a část praktickou. Teorie zachycuje dílčí cíle, postupy a metody práce a prezentuje východiska lingvistická a lingvisticko-antropologická. Doktorandka podává výklad možností diachronního přístupu k jazyku, zdůrazňuje didaktické aspekty vzdělávání v souvislosti s motivací a s úsilím o pochopení a osvojování si jazyka i jazykové komunikace, o pochopení jazykové kultury. Doktorandka v návaznosti na studovanou a citovanou literaturu podává výklad pojetí diachronního přístupu k výuce, vymezuje pojmy týkající se komunikace mezi učitelem a žákem, čtenářem a textem atd., sleduje realizaci mezipředmětových vztahů aj.

V praktické části prezentuje vybraná témata, pojednává o jejich didaktickém zpracování a navrhla soubor tematických úkolů. Konkretizaci sledovaných jazykových nebo didaktických jevů a názorových postojů žáků uvádí v pečlivě vyvedených a přehledně

zpracovaných přílohách, a to grafických a textových. S realizovanou strukturou práce a s celou koncepcí můžeme bez výhrad souhlasit.

Aktuálnost výsledků spočívá v tom, že předložená disertační práce se zřetelem k diachronnímu přístupu k jazyku poskytuje široký didaktický materiál pro výuku češtině, u vybraných témat autorka konkretizuje pracovní postupy a metody práce, nadto s komentářem o formách práce, nastínila možné výstupy projektů i úskalí a přínosy uváděných vzdělávacích činností.

Připomínky k tematické a obsahové stránce. Téma práce směřuje k výuce českému jazyka. Naskytá se otázka, proč byla zařazena dílčí kapitola 3.2.1 *Vývoj jazyka a výuka cizích jazyků* (viz s. 42), nehledě na to, že doktorandka dále upozorňuje na jazykovou integraci a internacionalizaci jako vhodný námět u kteréhokoli cizího jazyka. Poněkud jednostranně odbíhající od tématu se jeví časté konfrontace s němčinou (s. 42), odkaz na česko-německé vztahy a vůbec problematiku germánskou (s. 50, 70, 88 aj.). Rovněž v souvislosti s útvary národního jazyka je opět prezentováno srovnání s němčinou (s. 60). Proč neuvedeno např. srovnání se slovenštinou nebo jinými jazyky? (Ostatně i toto srovnání není pro postižení tématu nezbytně nutné.)

Na s. 50 je správně zdůrazněno propojení všech tří složek předmětu, tj. jazykové, komunikační a literární výchovy. Bylo by vhodné vedle komunikační výchovy zdůraznit také výchovu slohovou (i při vědomí významového přesahu obou termínů).

Na s. 54 doktorandka uvádí *odnes existující tabuizovaná slova* (s odkazem na literaturu z r. 1968). Na rozdíl od doktorandky se domnívám, že dnes už uváděná slova (*smrt, vážné nemoci, nádorová onemocnění* apod.) pronikají do komunikace zcela běžně a spíše už lze sledovat jejich odtabuizování.

Uváděný úkol *Na základě práce na projektu i předchozích zkušeností formulujte základní rysy vývoje českých publicistických textů* se pro studenty jeví příliš náročný, stejně i některé další, a to i při intenzivní a kreativní činnosti učitele, nehledě na časovou náročnost celého projektu (včetně přípravy, vlastního zkoumání a výstupů).

V odborném textu nedoporučuji volit výrazy familiérní (i když s uvozovkami, viz např. *hláška*, spíše *výroky, citáty, vyjádření, repliky postavy, fráze* apod.

Připomínka k závěru: Je-li název práce *Metody rozvoje...*, tak bychom očekávali, že se v závěru doktorandka výrazněji pokusí shrnout poznatky (které už byly zveřejňovány průběžně), a zobecní doporučované a ověřené metody, formy a postupy práce vztahující se k řešenému tématu (i když je uvádí u jednotlivých návrhů tematických úkolů).

Formální stránka disertační práce, úprava textu a náležitosti práce: K formální stránce, tj. ke stránce jazykové a stylizační (formulační), závažné připomínky nemám, rovněž ve vybavení textu větší nedostatky neshledávám. Naopak lze ocenit, že je text přehledný a logicky členěný ve vztahu k obsahu. Při citaci, parafrázi nebo prezentaci myšlenek jiných autorů je text disertace opatřen náležitými odkazy a bibliografickými údaji, které odpovídají normám bibliografické práce. Velký výběr odborné literatury svědčí o šíři studované teorie, která byla jedním z výchozích pramenů k realizaci disertační práce. Dalším pramenem byla pedagogická praxe doktorandky a dosavadní tvůrčí a publikační činnost.

Za účelem zpřesnění uvádím k formální stránce tyto poznámky a připomínky:


- Pozor na nadměrné užívání výrazu *fenomén* (někdy téměř klišé), viz s. 15: *Komunikace je fenoménem jako život sám*, s. 27: ... *oblíba témat a akcí je ... fenoménem dnešní doby*, s. 111: *teorie jazyka jako společenského fenoménu* aj.
- Jako méně vhodné ve formulaci odborného textu (jímž disertace vpravdě je) bývá častý výskyt výrazových prostředků publicistických. V disertaci viz např. (s. 8) *hrát klíčovou roli, zmapovat něco*, hojné užití předložky *díky* (s. 8, 37, 39, 40, 50, 61, 94, 117, 120 aj.). V textu místy zůstala neopravena interpunkce (viz úvodní prohlášení, s. 51, 59, 64), ojediněle jsou neopraveny překlepy (s. 67, 117).

Uvedené připomínky mají povahu zpřesnění nebo doporučení a nikterak nesnižují pěknou úroveň předloženého textu.

Klady práce, její výsledky a přínos: Závěrem zdůrazňuji, že k textu disertace závažné připomínky nemám. Lze vyzvednout dobrou orientaci doktorandky v odborné literatuře související s tématem, pečlivost a odbornou erudovanost při koncipování projektů, při práci s jazykovým materiálem, s texty. Dále oceňuji vlastní výzkumná šetření doktorandky při ověřování projektů a úkolů v pedagogické praxi. Za vlastní přínos doktorandky považuji už samotnou volbu tématu, splnění cíle práce a koncipování didaktického materiálu pro potřeby výuky češtině na gymnáziích. Lze jen doporučit, aby pedagogická veřejnost byla s výsledky disertace seznámena.

Předložená disertační práce Mgr. A. Königsmarkové se jeví jako kvalitní a přínosná, a proto ji k obhajobě plně doporučuji.

V Brně 20.11. 2013



Doc. PhDr. Eva Minářová, CSc.

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta MU, Brno